

## HERWAARDERING VAN DE GEREFORMEERDE SCHOLASTIEK

W.J. van Asselt

*Kerktijd* 7/3 (1995) 1-12.

### **Inleiding**

Het is opvallend dat bij de bestudering van de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme het verschijnsel, dat gewoonlijk aangeduid wordt met de term 'gereformeerde scholastiek' weinig belangstelling geniet. Het onderzoek richt zich voornamelijk op de geschiedenis van de vroomheid (*pietas*) en spiritualiteit, welke meestal aangeduid wordt met de term 'nadere reformatie'. De geringe aandacht en, zo zij er is, de meestal negatieve waardering van het verschijnsel gereformeerde scholastiek, heeft naar mijn oordeel twee oorzaken. Enerzijds komt deze geringe belangstelling voort uit de veronderstelling, dat de na-reformatorische scholastiek niet veel meer geweest is dan een verstard en versteend complex, waarbij men terugviel op verouderde, middeleeuwse denkpatronen. De theologie van de na-reformatorische orthodoxie is naar het gangbare oordeel een deviatie van de opvattingen der reformatoren. Er vond een verschuiving plaats, zo beweert men, van de levende, existentiële prediking van de hervormers naar het versteende, rationele dogma van de scholastici. Van het levende woord naar de dode letter!

Een tweede oorzaak is gelegen in het negatieve oordeel over het gebruik van het scholastieke begrippenapparaat, dat door deze orthodoxie opnieuw ter hand werd genomen bij de ontvouwing van de leer. De theologie van de orthodoxie zou daardoor terecht gekomen zijn in rationalistisch vaarwater en zodoende 'noodzakelijkerwijs' uitlopen op het denken van de Verlichting. Om de 'echte' gereformeerde theologie te pakken te krijgen moet men over de scholastici heen teruggrijpen op Calvijn. Deze

gangbare visie zou getypeerd kunnen worden met de woorden van Basil Hall: Calvin against the Calvinists.’<sup>1</sup>

Overtuigd van de eenzijdigheid van deze beoordeling van de betekenis van de gereformeerde scholastiek heeft het werkgezelschap Oude Gereformeerde Theologie (afgekort OGTH), in 1982 te Utrecht opgericht, zich gezet aan de bestudering van teksten van gereformeerde scholastici uit de zeventiende eeuw.<sup>2</sup> Dit onderzoek resulteerde onlangs in de publikatie van het boekje getiteld *De scholastieke Voetius: een luisteroefening aan de hand van Voetius' Disputationes Selectae*, uitgegeven bij Boekencentrum te Zoetermeer. Ook werd door ij aan de gereformeerde /2/ scholastiek aandacht besteed tijdens een aantal werkcolleges met doctoraal studenten aan de theologische faculteit te Utrecht.

Het resultaat van al deze inspanningen is geweest dat men een aantal theologische misverstanden en historische onjuistheden in de gangbare visie op de protestantse en met name de gereformeerde scholastiek op het spoor kwam. Daarnaast zijn er vanuit Utrecht contacten ontstaan met onderzoekers in Amerika, die tot ongeveer dezelfde conclusies kwamen. Met name Richard A. Muller, hoogleraar aan het Calvin Theological Seminary te Grand Rapids, heeft mede door zijn publicaties<sup>3</sup> een stimulans gegeven aan het Utrechtse onderzoek.

Op verzoek van de redactie van *Kerktijd* wil ik proberen kort aan te geven op welke wijze de bestudering van de gereformeerde scholastiek plaats heeft gevonden, terwijl ook enkele lijnen getekend worden, die in het recente onderzoek naar voren worden gebracht. Om een goed inzicht te krijgen in de problematiek, geef ik eerst aan wat we onder de term orthodoxie moeten verstaan en wat we historisch gezien aan scholastieke theologiebeoefening in de zeventiende eeuw in Europa tegenkomen. Daarna volgt een

---

<sup>1</sup> Zie B. Hall, 'Calvin Against the Calvinists' in: G.E. Duffield (ed.), *John Calvin* [Courtenay Studies in Reformation Theology I], Appleford 1966, 12-37.

<sup>2</sup> Op dit moment maken de volgende personen, naast de oprichter A. Vos, deel uit van dit werkgezelschap: W.J. van Asselt, A.J. Beck, G. van den Brink, C.J.J. Clements, E. Dekker, C. Graafland, M.S. Han, A.J. Kunz, B. Loonstra en C.A. de Niet.

<sup>3</sup> Zie o.a. Richard A. Muller, *Christ and the Decree: Christology and Predestination in Reformed Theology from Calvin to Perkins* (2e dr.), Grand Rapids 1988; idem, *Post-Reformation Reformed Dogmatics, I: Prolegomena to Theology*, Grand Rapids 1987, *II: Holy Scripture: The Cognitive Foundation of Theology*, Grand Rapids 1993.

beoordeling van het oudere onderzoek. Aan het slot zal ik enkele suggesties doen voor de lijnen waarlangs het toekomstig onderzoek zich zou kunnen ontwikkelen.

### **Orthodoxie en scholastiek in Europa na de Reformatie**

Met de term orthodoxie wordt allereerst een bepaalde periode in de geschiedenis van het protestantisme aangeduid, welke na de tijd der reformatie is ontstaan en die betrekking heeft op zowel lutherse als gereformeerde ontwikkelingen. Qua oorspronkelijke betekenis kan de term verschillende nuances hebben. In de betekenis van 'het rechte leren' verwijst het woord naar een bepaalde inhoud, die in confrontatie met afwijkende meningen verdedigd dient te worden. Daardoor heeft de term orthodoxie ook een normatieve betekenis, waarin een verband gelegd wordt met het onderricht van de kerk der eeuwen. Tenslotte impliceert de term orthodoxie ook een sterke band tussen de systematische theologie en de kerkelijke belijdenissen. Theologen uit de periode der orthodoxie werden gemotiveerd door hun verlangen om voor en in de kerk werkzaam te zijn. Het verschil met de term scholastiek is vooral hierin gelegen dat 'orthodoxie' betrekking op een rechte inhoud die te leren is, terwijl 'scholastiek' — zoals we nog zullen constateren — vooral ziet op de wijze van kennisoverdracht. Er kan voor de zeventiende eeuw onderscheid gemaakt worden tussen middeleeuwse, gereformeerde, lutherse en Spaanse scholastiek. De gereformeerde scholastiek kreeg in de zeventiende eeuw internationale betekenis, /4/ met name in Nederland en Zwitserland, maar ook daarbuiten. De Spaanse scholastiek kwam vooral tot bloei op het Iberisch schiereiland, dus Spanje en Portugal.<sup>4</sup> Een belangrijke vertegenwoordiger was de Spanjaard Francisco Suarez (1548-1617). Met name zijn *Disputationes Metaphysicae*, verschenen in 1597, werden zeer veel geraadpleegd en door protestantse, zowel lutherse als gereformeerde theologen als model gebruikt.

Hoe wordt nu deze ontwikkeling van de gereformeerde theologie beoordeeld? Als terugval of als vooruitgang? Ik ga voorbij aan de lutherse scholastiek, omdat, met enige

---

<sup>4</sup> Zie voor een bespreking van deze Spaanse scholastiek en de invloed daarvan op de gereformeerde theologie: E. Dekker, *Rijker dan Midas. Vrijheid, genade en predestinatie in de theologie van Jacobus Arminius*, Zoetermeer, 1993, 9-11.

variatie, voor deze vorm van scholastiek hetzelfde geldt als voor de gereformeerde scholastiek.

### **Drie theorieën**

Overzien we het geheel van het oudere en recente onderzoek naar de ontwikkeling van de gereformeerde scholastiek en naar de plaats, die de gereformeerde scholastiek in de geschiedenis van de protestantse theologie toegewezen krijgt, dan kunnen we de posities samenvatten in drie theorieën of interpretatiemodellen. Ik typeer de twee belangrijkste theorieën kortweg als de vervaltheorie, die de discontinuïteit benadrukt, en de continuïteitstheorie. Het referentiepunt van deze beide theorieën is in eerste instantie de reformatie. Men zou ook nog kunnen spreken van een derde theorie, die de continuïteit benadrukt, maar deze plaatst in het kader van een vervaltheorie. Deze theorie noem ik de embryonale theorie. Voordat ik in ga op de pluspunten en tekortkomingen van deze theorieën, geef ik eerst de inhoud ervan kort weer en noem daarbij niet alle, maar wel de belangrijkste vertegenwoordigers.

#### *a. De vervaltheorie*

Vertegenwoordigers van deze theorie menen, dat de scholastieke orthodoxie een fatale afwijking is van de reformatie. Wil men het zuiver gereformeerde protestantisme van de hervormers zoals Calvijn te pakken krijgen dan moet men over de orthodoxie heen springen. De reformatie wordt in dit verband gezien als de herontdekking van het Woord Gods. Men benadrukt hoe Calvijn in zijn werk — met name de *Institutie* — nauw aansluit bij de Schrift. Volgens de voorstanders van deze vervaltheorie, zoals Ernst Bizer<sup>5</sup> zou het na Calvijn mis zijn gegaan. Men meent dan dat deze ontwikkeling samenhangt met wijze waarop de gereformeerde dogmatici, te beginnen bij Melanchthon, de verhouding tussen rede en openbaring bepaalden. Steeds meer plaatsten de gereformeerde

---

<sup>5</sup> Zie E. Bizer, *Frühorthodoxie und Rationalismus* [Theologische Studien, Heft 71], Zürich 1963, 6. Bizer komt tot de conclusie dat de orthodoxie al vroeg slachtoffer werd van een rationalistische methode, nl. op het moment dat “die Offenbarung als schriftgemäss und als vernünftig erwiesen und ihre Glaubwürdigkeit auf beweisbare Tatbestände und auf ihre vernünftige Denknöwendigkeit begründet (oder mit- begründet) wird”.

dogmatici de rede van de mens op de voorgrond. Eerst kwam de rede naast de openbaring (de H. Schrift) te staan, maar aan het einde /5/ van de ontwikkeling werd de rede zelfs het hoogste principe, dat min of meer de plaats van de openbaring innam.<sup>6</sup> De gereformeerde dogmatici hanteerden naar het oordeel van de aanhangers van deze vervaltheorie in toenemende mate een soort 'tweebronnen-leer', d.w.z. zij meenden, dat men voor de kennis van God kon putten uit twee bronnen. De Heilige Schrift was niet meer de enige bron van godskennis, zoals Calvijn had geleerd. Ook zonder de Schrift was er kennis van God mogelijk via de natuur en door gebruik van de menselijke rede. Op den duur zou deze laatste vorm van godskennis de eerste vorm gaan overheersen. Welke stof men in de hoofdstukken (*loci*) van de dogmatiek ging behandelen werd bepaald door de rede.<sup>7</sup> Ook de wijze waarop men die stof behandelde werd door de rede aangegeven. Zo zouden volgens Hans Emil Weber de meeste gereformeerde scholastici gebruik gemaakt hebben van een synthetisch-deductieve methode bij de ontvouwing van hun dogmatiek (men argumenteert dan van het algemene naar het bijzondere of van oorzaak naar gevolg). Dit laatste zou volgens hem het rationalistisch element in het systeem nog meer versterkt hebben.<sup>8</sup> Van dit rationalisme van de gereformeerde scholastici was het maar een kleine stap naar het rationalisme van de Verlichting.<sup>9</sup>

### *b. De embryonale theorie*

Sommigen van deze vertegenwoordigers van de vervaltheorie zien het 'verval' echter reeds bij de reformatoren zelf beginnen. Evenals de aanhangers van de vervaltheorie oordeelt men negatief over de orthodoxie. Men let dan vooral op de wijze waarop de Schrift door de orthodoxie werd gelezen en uitgelegd, zoals dat, zo stelt bijvoorbeeld C.

---

<sup>6</sup> Zie G. van den Brink, *Oriëntatie in de filosofie*, I. Zoetermeer 1994, 147-153.

<sup>7</sup> Reeds E. Troeltsch, *Vernunft und Offenbarung bei Johann Gerhard und Melancthon*. Göttingen 1891, verdedigde deze opvatting.

<sup>8</sup> H.E. Weber, *Reformation, Orthodoxie und Rationalismus*, II, Gütersloh 1952, 106, spreekt van een "rationale Konstruktion, die von der Objektivität des Dekrets herabsteigt zu den subjektiven Wirkungen in dem lebendigen Glauben oder umgekehrt von diesem zu jenem hinaufsteigt. Und eben in dieser rationalen Konstruktion des Pradestianismus wird beides fragwürdig und das wird das Gericht über das Denken, das sie schafft".

<sup>9</sup> Een recent voorbeeld van deze vervaltheorie vindt men bij N.T. Bakker, *Miskende Gratie. Van Calvijn tot Witsius*, Kampen 1992. Bakker meent dat het met de orthodoxie "helemaal fout is gegaan" en dat "na ongeveer 150 jaar gereformeerd protestantisme, van de Calvijne inzet zo goed als geen steen op de andere gelaten werd (15). Het contrast tussen reformatie en orthodoxie wordt hier gemaximaliseerd,

Graafland,<sup>10</sup> voor een belangrijk deel werd bepaald door een aristotelisch-filosofisch begrippenkader. Deze filosofie is veel meer geweest dan slechts een formeel-instrumenteel apparaat. Het gebruik daarvan had ook belangrijke inhoudelijke consequenties. De praktijk wees uit dat de Schrift door de orthodoxie in rationalistische zin werd vervormd. De kiemen van deze bedenkelijke hermeneutiek treft men volgens deze onderzoekers reeds bij de reformatoren zelf aan. Dit is dus niet de 'echte' vervaltheorie (daarin waren de reformatoren immers nog 'zuiver'), maar een variant daarop, die de kiemen van het verval reeds tijdens de reformatie meent te kunnen aanwijzen.

### *c. De continuïteitstheorie*

Vertegenwoordigers van deze positie gaan er van uit dat het een onjuiste veronderstelling zou zijn te denken dat de renaissance, het humanisme en de reformatie per definitie anti-scholastisch zouden zijn geweest. Men verwijst naar de opvattingen van de grote renaissance-kenner Paul Oskar Kristeller, die aannemelijk heeft gemaakt dat de Italiaanse scholastiek van de renaissance zich gedurende de veertiende eeuw gestaag bleef ontwikkelen tot dat het zijn hoogtepunt bereikte gedurende de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw. Reeds bij de eerste gereformeerde theologen, zoals Petrus Martyr /6/ Vermigli<sup>11</sup> en Girolamo Zanchi,<sup>12</sup> die onder invloed stonden van het onderwijs aan de universiteit van Padua onder leiding van de filosoof Zabarella, ziet men met name wat betreft de methode elementen, die in de scholastiek van de zeventiende eeuw uitgewerkt worden. Men legt er tevens de nadruk op dat de zeventiende-eeuwse gereformeerde

---

<sup>10</sup> Zie C. Graafland, "Gereformeerde Scholastiek IV. De invloed van de Scholastiek op de Gereformeerde Orthodoxie" in: *Theologia Reformata*, XXX (1987) 4-25.

<sup>11</sup> Zie voor Petrus Martyr Vermigli: J.P. Donnelly, *Calvinism and Scholasticism in Vermigli's Doctrine of Man and Grace*, Leiden 1976. Vermigli was een Italiaan en studeerde aan de universiteit te Padua, waar in die tijd sprake was van een Aristoteles-revival. Hij was getraind in de middeleeuwse scholastiek. Toen hij na zijn vlucht uit Lucca (Italië) te Zürich overging tot het gereformeerde geloof, gebruikte hij de scholastieke methode bij zijn uiteenzetting van de gereformeerde *doctrina*. Onder zijn invloed ging Girolamo Zanchi, die ook te Padua gestudeerd had, over tot het reformatorische geloof. Beiden vormden zij een belangrijke schakel tussen gereformeerde theologie en het gebruik van de scholastieke methode.

<sup>12</sup> Zie voor Zanchi: O. Gründler, *Die Gotteslehre Girolamo Zanchis und ihre Bedeutung für seine Lehre der Prädestination*, Neukirchen 1965, In Zanchi's theologie herleeft volgens Gründler de geest der middeleeuwse scholastiek. Hij ziet dit echter ten koste gaan van de christocentrische bepaaldheid van Calvijns theologie.

scholastiek niet beschouwd moet worden als een duplicaat van de middeleeuwse scholastiek, maar als een theologie met een eigen signatuur. Zo toonde John Platt<sup>13</sup> tegenover de aanhangers van de vervaltheorie aan dat hun beschuldiging, dat het 'virus' van het rationalisme zich via een scholastieke 'tweebronnenleer' een weg baande in de gereformeerde theologie, ongegrond is. Platt definieerde de scholastiek als "a system of instruction". Reeds te Wittenberg kende de scholastieke methode onder Melanchthon een grote bloei, gevolgd door andere protestantse universiteiten, zowel gereformeerde als lutherse. In Geneve was het Beza, die in het algemeen wordt gezien als degene, die nog tijdens het leven van Calvijn de scholastieke methode in zwang heeft gebracht. In dit opzicht meende Platt te kunnen spreken van een bijna ongebroken continuïteit met de middeleeuwse traditie.

Met de vermeende aversie van de reformatoren tegen de scholastieke traditie viel het dus wel mee. Het is bovendien niet zonder betekenis dat Calvijn zich nooit negatief heeft uitgelaten over het werk van Beza, evenmin als Luther bezwaar maakte tegen Melanchthons onderwijs. Het sleutelprobleem in de discussie over de plaats en betekenis van de gereformeerde scholastiek binnen de theologiegeschiedenis is naar het oordeel van Richard Muller de kwestie van de continuïteit en discontinuïteit tussen reformatie en orthodoxie enerzijds en tussen orthodoxie en de traditie van de gehele westerse theologie als zodanig anderzijds. Hij benadrukt sterk de continuïteit tussen reformatie en orthodoxie, waarbij tegelijkertijd teruggerepen werd op laat-middeleeuwse bronnen. Hij ziet de theologie van de protestantse, zowel gereformeerde als lutherse orthodoxie niet als een ontsporing, maar als een belangrijke en onmisbare schakel in de geschiedenis van de westerse theologie.

## **Kritiek**

De continuïteitstheorie in deze vorm is nog vrij recent. Zij zal verder onderzocht moeten worden voor men er een definitief oordeel over kan geven. Toch kan op grond van de voorlopige resultaten van het onderzoek wel enige kritiek gegeven worden op de

---

<sup>13</sup> Zie J. Platt, *Reformed Thought and Scholasticism: The arguments for the existence of God in Dutch Theology, 1575-1680*, Leiden 1982, 239.

zogenoemde vervaltheorie. Zij heeft er voor gezorgd dat de termen scholastiek en rationalisme een uiterst negatieve klank hebben gekregen en op ongenueanceerde wijze gebruikt werden om daarmee het hele zeventiende-eeuwse gereformeerde dogmatische denken te typeren.

Het is daarom nuttig dat in het nieuwe onderzoek ten aanzien van het begrip /7/ rationalisme enige nuancering is aangebracht. Er moet onderscheiden worden tussen rationele argumentatie en het gebruik van de rationalistische filosofie (als wereldbeschouwing). Het eerste is typerend voor de gereformeerde scholastici, die bij hun argumentaties de rede niet als aparte kenbron naast de openbaring hanteerden, maar binnen de categorieën bleven, die door de openbaring bepaald werden. Dit is procedureel en filosofisch gezien echter iets anders dan het gebruik van categorieën van een bepaalde wereldbeschouwing als basis voor de christelijke theologie. Het gebruik van rationele argumentatie in de gereformeerde scholastiek is derhalve iets anders dan het aanvaarden van rationalistische en filosofische principes. Ook vormde het gebruik van Aristoteles in de zeventiende eeuw juist een brandscherm tegen de overname van de toen opkomende rationalistische filosofie van R. Descartes. Bovendien, wat is er tegen een systematische doordenking van geloofsinhouden? Terecht kan opgemerkt worden dat het historisch gezien telkens weer blijkt, dat voor elke vorm van theologiebeoefening systematische reflectie onvermijdelijk is. Dat dan gebruik gemaakt wordt van begrippenkaders die niet direct in de Bijbel staan, ligt voor de hand. De invloed van de filosofie op de theologie is des te gevaarlijker naarmate men er zich minder van bewust is (H.Dooyeweerd).<sup>14</sup>

### **De term scholastiek**

Bij mijn onderzoek ga ik uit van een definitie van scholastiek, die deze term niet zozeer inhoudelijk-doctrinair vult, maar deze opvat als een methode zonder directe inhoudelijke implicaties. Daarbij sluit ik mij aan bij De Rijk, die in zijn boek over de middeleeuwse wijsbegeerte onder scholastiek niets anders verstaat dan een "werkwijze, die hierdoor wordt gekenmerkt dat, zowel voor het onderzoek als voor het onderricht, gebruik gemaakt wordt van een steeds weerkerend systeem van begrippen, distinkties, definities,

---

<sup>14</sup> Zie G. van de Brink, *Oriëntatie in de filosofie*, I, Zoetermeer 1995, 152.

propositieanalyses, redeneertechnieken en disputeermethoden".<sup>15</sup> Hoewel De Rijk over de middeleeuwse scholastiek schrijft is zijn definitie van het begrip scholastiek ook goed van toepassing op de gereformeerde (en lutherse) scholastiek. Richard Muller definieert scholastiek als "de technische en logische benadering van de theologie als een discipline, die voor theologische systemen van de late twaalfde eeuw tot in de zeventiende eeuw karakteristiek is geweest."<sup>16</sup>

De definities van De Rijk en Muller leveren het meeste voordeel op, omdat zij zich onthouden van enig waarde-oordeel. Bovendien heeft Muller er oog voor dat de gereformeerde scholastiek inhoudelijk een grotere variatie kent dan in het voorgaande onderzoek naar voren kwam. Tegen deze achtergrond lijkt de meest adequate en werkbare definitie van scholastiek deze te zijn, dat de term primair aanduiding is van een methode, die het brede bestek aangaf, waarbinnen de doctrines zich konden /8/ ontwikkelen en die inhoudelijk gezien niet noodzakelijk aan een bepaalde filosofie, bijvoorbeeld de aristotelische, gekoppeld was. Deze definitie van de term scholastiek verhindert ook de gedachte, dat door het gebruik van de scholastieke methode een bepaald leerstuk of begrip naar voren geschoven wordt, welke dan de sleutel voor het verstaan van het hele systeem zou zijn.

### **Enkele conclusies**

Het inleidend karakter van dit overzicht brengt met zich mee dat niet uitvoerig ingegaan kan worden op alle resultaten van het nieuwe onderzoek betreffende de verschillende perioden van de gereformeerde scholastiek.<sup>17</sup> We volstaan daarom met enige conclusies, die uit het voorafgaande getrokken kunnen worden.

In de eerste plaats heeft het nieuwe onderzoek duidelijk gemaakt, dat het onjuist is om uit te gaan van de gedachte dat Calvijn zou moeten fungeren als enige norm ter beoordeling van de latere ontwikkeling van de gereformeerde theologie na de reformatie.

---

<sup>15</sup> Zie L.M. de Rijk, *Middeleeuwse wijsbegeerte. Traditie en vernieuwing*, Assen 1981<sup>2</sup>, 111.

<sup>16</sup> Zie Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics*, I, 18.

<sup>17</sup> Ik moge hier verwijzen naar mijn artikel "De studie van de gereformeerde scholastiek: verleden en toekomst", dat in 1996 zal verschijnen in het *Nederlands Theologisch Tijdschrift*.

In de tweede plaats heeft men veel meer oog gekregen voor het feit dat de gereformeerde scholastiek niet slechts putte uit de theologie der reformatoren, maar ook gebruik maakte van middeleeuwse bronnen. Het onderzoeksveld moet dus aanzienlijk 'naar achteren' uitgebreid worden. Wie de gereformeerde scholastiek alleen bestudeert vanuit de optiek van de geschiedenis van de vroomheid of vanuit het standpunt van de Aufklärung, doet historisch gezien geen recht aan deze vorm van theologiebeoefening in de zeventiende eeuw.

In de derde plaats moet bij de bestudering van de geschiedenis van de gereformeerde scholastiek ook nagedacht worden over de vraag wat de implicaties zijn van methodologische veranderingen. Impliceren veranderingen op het gebied van de methode waarmee de stof behandeld werd, per definitie ook veranderingen met betrekking tot de inhoud? Of kunnen veranderingen op het gebied van de methode juist dezelfde inhoud in een nieuwe context ter sprake brengen? Het zal duidelijk zijn dat het antwoord op dergelijke vragen medebepalend is voor de wijze waarop de geschiedenis van de gereformeerde theologie na de reformatie beschreven en beoordeeld wordt.

### **Een toegangspoort: de prolegomena**

Bestudering van gereformeerde scholastiek vereist uiteraard de bestudering van de /9/ bronnen zelf. Daarbij dient speciale aandacht te worden gegeven aan de bestudering van de zogenaamde prolegomena, die de meeste dogmatici van de zeventiende eeuw als inleiding op hun *corpus doctrinae* publiceerden of die ook door hen in de vorm van afzonderlijke publicaties werden uitgegeven.

Het ontstaan van deze prolegomena hing nauw samen met de opkomst en grote bloei van de gereformeerde theologie als academische discipline aan de zeventiende-eeuwse universiteiten. In deze prolegomena stelde men zich tot taak zaken, die aan theologische uitspraken ten grondslag lagen, te expliciteren door te vragen naar de status van de theologie. Wat is theologie? Wat is de relatie van de theologie tot Gods eigen waarheid? Waar staat de theologie temidden van andere vormen van menselijk kennen? Wat zijn de grondslagen van een theologische uitspraak? En wat is de rechte houding van de theoloog bij het beoefenen der theologie?

Nu zal men bij de hervormers tevergeefs zoeken naar volledig ontwikkelde prolegomena. Zij gaven geen expliciete systematische definities van hun theologische arbeid als academische discipline of van de taak van hun theologisch systeem. Zij hadden andere prioriteiten aan hun hoofd en hielden zich niet primair bezig met de verantwoording van hun theologische uitspraken op universitair niveau. Tijdens de twee volgende generaties gebeurde dit echter wel. Door de institutionalisering en academisering van de theologie ontstond de behoefte om de theologie te definiëren als een discipline met een eigen methode en *principia*, met behulp van een gemeenschappelijk instrumentarium, waarmee men tevens op academisch niveau met elkaar kon communiceren en elkaar van replek kon dienen.<sup>18</sup> Daarbij greep men terug op de middeleeuwse scholastiek. Maar ook de bestudering van en de discussies met rooms-katholieke scholastici na het concilie van Trente en de controversen in eigen kring, maakten dat de prolegomena van de zeventiende-eeuwse dogmatici zeer breed uitgroeiden en rekenschap werd afgelegd van de visie op de status en taak van de theologie. Men wilde daarin aantonen, dat de eigen protestantse positie een consistente en verdedigbare positie was tegenover de rooms-katholieke interpretaties van dezelfde traditie.

Door deze prolegomena te bestuderen kan men dus het typerende van deze theologie op het spoor komen en kan tevens de vraag naar de continuïteitsfactoren daarvan beantwoord worden.

### **Enkele illustraties**

Tenslotte geven we een illustratie die het belang van de bestudering van de /11/ prolegomena kan aangeven voor de vorming van een juist beeld van de na-reformatorische gereformeerde theologie. Daarbij komt men soms tot verrassende ontdekkingen, die een nieuw en kritisch licht werpen op de telkens terugkerende interpretaties in de secundaire literatuur. Ik geef daarvan twee voorbeelden.

Het eerste betreft de traditionele opvatting, die een scherpe tegenstelling ziet tussen de 'scholastieke' Voetius en de nadrukkelijk als 'bijbels theoloog' gekenmerkte Coccejus.

---

<sup>18</sup> Vgl. Muller, *a.w.*, I, 34

Bestudering en vergelijking van de prolegomena in hun systematische werken, met name hun opmerkingen over de theologie en haar methode, maakt duidelijk dat men uiterst behoedzaam moet omgaan met genoemde typering.

Een tweede voorbeeld. Bij velen bestaat nog steeds de opvatting dat gereformeerde orthodoxie zo ongeveer identiek is met een massieve decreten- en predestinatieleer. Onderzoek van de prolegomena van de gereformeerde dogmatiek van na de reformatie toont echter aan hoe eenzijdig deze visie is. Nergens in deze prolegomena blijkt namelijk, dat de predestinatie een basisprincipe of een overkoepelend systeem was, dat alle andere leerstukken overheerste en zo een fundamenteel principe werd van de gereformeerde *doctrina*. Hoe konden verschillende generaties theologen, die zeer nauwkeurig waren in het formuleren van hun *principia*, de predestinatieleer overslaan, als deze leer werkelijk de systematische grondslag van hun hele theologie was? Het was een onderdeel van hun theologie. Een motief naast andere motieven. Het zou derhalve theologie-historisch een grote misvatting zijn de gereformeerde scholastiek, zowel wat betreft haar inhoud als wat betreft haar vertegenwoordigers, als een monoliet te beschouwen. Zulk een gereformeerde theologie heeft nooit bestaan.